

САКАЛДЫН ЖАНА КИЙИМДИН КЫРГЫЗ МАДАНИЯТЫНДАГЫ ОРДУ

*Аткарган: МПНО -1-20 тайпасынын
магистранты Түгөлбай уулу Абдыкалил*

Аннотация: Бул макалада сакалдын жана кийимдин кыргыз маданиятындагы орду жөнүндө сөз болот. Сакалдын кыргыздардын адеп – аклагындагы орду өзгөчө экендиги тууралуу айтылат. Кыргыз кийиминин көркөмдүгү жана адептүүлүгү жөнүндө айтылат. Жаштарга кыргыздардын сакал жана кийим нарк – насилин жеткирүү көйгөйү айтылат.

Ачык сөздөр: Адеп-аклак, этика, эстетика, маданият, статус, субординация, жаратылыш шарттары жана маданият, баалуулук, кадыр-барк, улуу-кичүү.

МЕСТО БОРОДЫ И ОДЕЖДЫ В КЫРГЫЗСКОЙ КУЛЬТУРЕ

*Выполнил: магистрант группы МПНО -1-20
Түгөлбай уулу Абдыкалил*

Аннотация: В данной статье рассматривается роль бороды и одежды в кыргызской культуре. Также в статье рассматривается место бороды и одежды в нравах кыргызов. В нем рассказывается о красоте и благопристойности кыргызской одежды. Далее слова о проблеме донесения до молодежи ценности бороды и одежды

Ключевые слова: Мораль, этика, эстетика, культура, статус, субординация, природные условия и культура, ценности, престиж, старики и молодые.

PLACE OF BEARD AND CLOTHES IN KYRGYZ CULTURE

*Done by: Graduate student of MdPMPE-1-20
Tugolbai uulu Abdykalil*

Annotation: This article discusses the role of the beard and clothing in the Kyrgyz culture. The article also discusses the place of beards and clothes in the customs of the Kyrgyz. It tells about the beauty and decency of Kyrgyz clothing. Further words about the problem of conveying to young people the value of beards and clothes

Key words: Morality, ethics, aesthetics, culture, status, subordination, natural conditions and culture, values, prestige, old age and youth.

Элде айтылган “Улуттун жүзү”- деген сөз бекер болбосо керек, адамдын бети-башын, сакал, мойлоосун, улуттук кийимди кийип турганын карап туруп эле биздеги расалык, улуттук маалыматтардын негизинде, ага кайсыл улуттан, жаде калса кайсыл климаттык алкактын адамы экендигин айта алабыз. Тарыхый мааламаттан карап көрөлү. (Таблица 1)

Кимдер	Сакалга карата мамилеси
Египеттиктер	Алдырган. Фараон гана сакалчан болуш керек болгон. Бирок сакалы жасалма сакал болгон.
Жөөттөр	Кырып албастан, кайчы менен алса болот.
Православ христиандары	Алынбасын! (Пётр I реформасына чейин) Жаратылыштын жаратканына каршы барып, аялга окшобош керек.
Мусулмандар	Албастан бирок, жагымдуу кылып өстүрүү керек. Таралбаган, жуулбаган сакал менен мечитке кирүүгө болбойт. Мойлоону 40 күндө бир тегиздеп туруу туура..
Буддисттер	Баарын тазалап, кырып алыш керек. Жуунуп-тарануу убакытты алат, ага кеткен убакытты кудайга багышташ керек.

Байыркы Гректер	Алынбасын. Сакалдын формалары кайсыл философиялык мектептен экендигин көргөзүп турган. Македонский сакалды алууга буйрук берген, душман сакалдан кармап калбасын деген.
Байыркы Римдиктер	Жаштайынан алынбасын. Эркекти сакалы көркөмдөйт, эрксиз кулдар жана кайгыргандар гана сакал алышат. Кийинчерээк гректерден моданы алышты бирок, философтор сакалга ишеничи менен калышты.
Байыркы Арабдар	Албаш керек. Сакал эркектин образы жана эркиндиктин белгиси. Ошондой эле сакалдын узундугу эркектин сөзү сөз экендигин билдирип турат.
Байыркы Кыргыздардан эгемендүүлүккө чейин	Сакал жашка карап алыныш керек. “Атаң бар туруп сакал койгонго акың жок, ал атаңды көзгө илбегендигиң, өлүмүн тилегендигиң” – деген сөз, каада-салт болгон.
Азыркы Кыргызстандын мусулмандары	Сакал коюлуш керек. Сакал сүннөт. Сакал эркектин белгиси. Ал жашка каралбайт, балакатка жеткенде чыга баштаган сакал өсө берсин. Сакал жашка карабайт. Айрыкча эрезеге жеткендерде сөзсүз болуш керек.
Кыргыз интеллегенциясы	Сакалдын коюлушу же коюлбашы диний, каада-салттык түшүнүккө жараша болот. Гигиеналык жактан алганда сакал алынып, бет таза жуулуп туруш керек.

Сакал кыргыздардын эгемендүүлүккө чейинки доорундагы дүйнө түшүнүгүндө улуулуку, акылмандыкты, билермандыкты, сабырдуулукту, сый-урматты билдирген карыялардын символикалык атрибуту катары кабылданып келген. Багыш Сазановдун Манас эпосунда – “Ак сакалдуу кеп айтат,

Жакып бүгүнтөн калбай кайта кел,
Айкөлдү кара талаадан,
Эми сен кетпейсиң мындан”-деп айтат

Эгемендүүлүк доорунда мусулманчылыктын өнүгүшү менен, сакал сүннөт катары, диний билими, динге карата сый-урматы бар экендигин билгизген белги катары түшүнүлө баштады.

Замандын өзгөрүшү менен баалуулуктардын адамдардын көз алдында жаңы кейпти кие башташы, кээ бирлеринин руханий дүйнөлөрүн жабыркатса башкалары ошол сакалды пайгамбардан калган керээз катары жарыялап аны таратуучу ролду аткарышты.

Сакал жана улуттук кийим - кече ушул бүгүнкү жашообузда, окуп биле турган, маани бере турган көйгөйлүү маселенин бири катары интеллегенциянын иликтөө объектисиндеги турган нерсе болуш керек. Адилеттүүлүк үчүн айтчу нерсе интеллегенциянын өзүлөрү бири байыртан бери келе жаткан Кыргыз уңгусун колдосо башкалары сакалды сүннөт катары кабылдашат. Кийим – кече маселеси деле ушундай.

Сакал деген эмне? Илимий түшүнүктө карай турган болсок, маалыматта мындай берилет – “Борода́ — волосяной покров на нижней части лица и передней части шеи. Один из мужских признаков полового диморфизма у человека, обусловленных выработкой организмом тестостерона. Борода начинает развиваться в период полового созревания”

Кийим маселесин карай турган болсок, Кыргызстандагы эгемендүүлүк доорунда бул маселе да көйгөйлүү маселе катары чыга келди. Коомго сареп салсак алгач батышты туурап кийинген жаштар чыга келди. Айрыкча кыздар өзгөчөлөнүп, кийингенде сөзсүз киндигин көрсөтүп (ызгаар суукта да, декабрь айында), чучуктай жынса шымдарды кийинүү модага айланган. Андан кийин мусулманчылык менен социалисттик доордогу элдин аң-сезимине сиңип калыптанган кийим-кече этика, эстетикасы болду. СССР мезгилинде хижабды жок кылууга радикалдуу киришишсе, эгемендүүлүк доорунда радикалдуу түрдө хижабды калыбына келтирүүгө киришишти. Совет мамлекетинде хижабды жок кылууга администрация киришсе, эгемендүүлүктө дин кызматкерлери

калыбына келтирүүгө аракеттенди. Аракеттери ийгиликтүү болуп, мектеп жана жогорку окуу жайларында окуучу жана студенттердин аң-сезимине уютта алышты. Жаштардын түшүнүгүндө хижаб адеп-абиирдин символу катары кабылдана баштады. Совет мезгилинде жигиттер комсомол кыздарга үйлөнсө, эгемендүүлүктө жоолук, хижаб кийинген кыздарга үйлөнгөндөр арбын боло баштаган.

Окмуштуулар бул боюнча иликтөөлөрдү жазып келатышат. Айтсак, илим изилдөөчү З. Алымбаеванын “Улуттук кийимдер – семиотикалык казынанын бирдиги” аттуу эмгегинде жазганына карасак - “Орус элинин улуттук кийимдерин иликтөөгө алган окумуштуу Н.М. Калашникова аларды семиотикалык доминанттардын казынасы катары баалайт. Л.Н. Гумилев ар бир этностун улуттук кийимдери туруктуу концепт деп санаса, Ю.М. Лотман аларды маданияттын семиотикалык системасынын бирдиги катары тааныган. Демек, улуттук кийимдер – адамзат болмушун интерпретациялоочу «тирүү» механизм. Этносемиотика багытынын өзөктүү предметтеринин бири улуттук кийимдер искусствонун тилге тийгизген таасири менен бирге элдин дүйнө таанымын, географиялык өзгөчөлүктөрүн, жашоо мүнөзүн талдоого жардам берет. Бул тармакка Ролан Барт, Клод Леви-Стросс, Умберто Эко, М.М. Бахтин, П.Т.Богатырев сыяктуу ири окумуштуулар чыйыр салышкан. Чындыгында улуттук кийимдерди социоккод катары кароого толук негиз бар, себеби, алар материалдык жана рухий маданияттын мүнөзүн чагылдырат, аны менен катар ар түрдүү хронологиялык мезгилдердин жана этностордун коммуникациялык, трансляция” – деп жазат.

Хижабды илимий маалыматтан карап көрсөк – “Хижаб (араб.: тоскоол, тосмо), (ошондой эле чадра, паранжа) – мусулман аялдары көчөгө чыгар алдында жүзүн жана тулку боюн жашыра турган жабуу, жамынчы. Адегенде Хижаб Мухаммаддын аялдарына гана тийиштүү болсо, кийинчерээк бүткүл мусулман аялдарына тараган. Хижаб мусулман шаарларына кеңири тараган, бирок дыйкан менен көчмөн уруулардын аялдары хижаб кийишкен эмес жана кийишпейт” – деп М. Абдылдаевдин китебинде жазылат.

Ал эми эркектердин кийими суфизм багытында болуп ак допу, ак узун көйнөк, ак шалбар, бутунда жеңил бут кийим (шлёпка) кийгендер эгемендүүлүктө басымдуулук кылып кылып совет доорундагы көндүм кийим салтын өзгөрттү. Суфиссттик кийим жөнүндө жогоруда айтылган автор М. Абдылдаев – “Тасаввуф (араб) – мусулмандык мистицизм, суфизм. Бул соз суфи (суфий), суфия (суфизм) терминдери менен байланышта, ал мүмкүн суф (жүн) – аскеттердин кийими жасала турган материалга, жүндүү деген сөзгө такалат...

Суфийлердин мугалимдери катары даңкы чыккан алгачкы мистиктер динчилдиги, такыбалыгы менен белгилүү болушкан. Алар аль-Хасан аль-Басари (642-728), Рабия ибн Хайсам (686-ж.өлгөн) жана башкалар. Бүткүл араб-мусулман дүйнөсү боюнча мистицизм тез тарады. Акырындап суфизмдин идеалык – теориялык негизи калыптана баштайт, анын бир кыйласы башка диндерден, ар түрдүү хиристиандык секталардын окуусу менен гностицизмден, чыгыштын байыркы диний ишенимдеринен алынып өздөштүрүлгөн” – деп белгилейт.

Кийим-кече багытында таблицада карап көрсөк төмөндөгүдөй бөлүнүүлөрдү көрөбүз.

(Таблица 2)

Кимдер	Кийим кийүү боюнча ишеничтери
Кыргызстандагы мусулманчылыкка берилгендер	Эркектердин кийими пайгамбарыбыз кандай кийинсе биз да ошондой кийинишибиз керек, бул сүннөт. Аялдар үчүн кийим аялдын ауратын жаба турган болуш керек. Колунун учу жана бети гана көрүнүш керек, калган жагы жабык жүрүш керек. Пайгамбардын айткандарын эске албоо тозокко түшүү дегендик болоорун жаштар билиш керек.
Скептиктер	Кайсыл динде болгонуңа карабастан кийимди жарашыгына жараша,

	улутуна карап, ыңгайлуугуна карап кийген туура болот.
Интеллегенция	Кийим жаратылыштын шарттарына жараша пайда болуп, андан кийин каада-салтка, жөрөлгөлөргө , модага айланып коомдук турмуштан орун алат. Кыргыз эли байыркы эл, ошондуктан этномаданий кийим – кечеги боюнча дүйнөдөгү эң кооз, ыңгайлуу, жаратылыш менен шайкеш келген, улуулуку баалуулук түшүнүктөр менен коштолгон, накта таза кездемеден жасалган кийимдер болуп эсептелет. Улуттук идеологиянын канчалык экендигин, улуттун келечегине канчалык күйөрүн, улуттук түшүнүгү канчалык экендигин кийиминен да бааласа болот. Кийим улуттун жүзү. Субмаданияттын пайда болушу жөнгө салынбаганда кийимдерде чоң өзгөртүүлөрдү жаратып коюшу мүмкүн

Ар бир эл эл катары өзүнүн келбетин, кийим-кечесин, каада – салтын карманыш керек. Ансыз бир өңчөй адамдардын жер жүзүндө адамдардын жашап турушу мүмкүн эмес. Каада – салттар жөнүндө Р. Сулайманов – “Чындыгында, салттар элдик менталитеттин башатында турат жана анын негизги уюткусу болуп саналат. Демек, **салт-«жалпы элдик мүнөздөгү» менталдык эрежелердин системасы, ал өзүнө нарк, каада, элдик үрп-адаттарды камтыйт жана ырым-жырымдар менен коштолуп турат.** Тактап айтканда, салт нарктуу жоболор менен ишке ашат, ал нарктар өз алдынча каадалар түрүндө жүрөт, а каадалар адатка айланган көрүнүштөр менен коштолот, анын жүрүшүндө ырым-жырымдар сөзсүз аткарылат. Кылымдардан бери жашар келаткан **ата салттарыбыз кайсылар? Мисалы:** Үйлөнүү тою, Бешик той; Тушоо тою, Сүннөт той, Куду күтүү, куда тосуу, Кыз узатуу, Үй той (Там той, үй көтөрүү тою), Мараке тойлор, Келинге сөйкө салуу, Тойдо жар чакыруу, «Жарамазан» айтуу, «Сүмөлөк» кайнатуу, Аш берүү, ж.б” – дейт.

Этнограф Э. Сулайманов кийим-кече жөнүндө – “Материалдык маданиятты сүрөттөп жазууда, өзгөчө, эгер этногенетикалык маселелерди изилдөө максаты коюлган болсо, анда кийим – кечени изилдөөгө өзгөчө көңүл бурулат. Анткени алардын салттык составында, материалында бычылып-тигилишинде этникалык өзгөчөлүктөр чагылдырылбай койбойт. Кийим-кече – бул биринчи кезекте, адамдын денесин сырткы чөйрөнүн жагымсыз таасиринен сактоочу атайын каражат. Ал утурумдук же күнүмдүк (повседневная), майрамдык (праздничная) жана салттык (обрядовая) сыяктуу түрлөргө бөлүнөт. Салттык кийим-кече – бул диний ырым-жырымдарды, каада-салтка байланыштуу кыймыл-аракеттерди кийилүүчү атайын кийим.

Жыйынтыктап айтканда, улуттук баалуулуктардын маанилүүлөрүнүн бири болгон сырткы келбетибизди, улуттук кийим-кечебизди сырткы маданияттардын таасирлери күчөгөн сайын, ага каршы аракетибизди ошончолук күчөтүп, жаштардын таанымына коё билишибиз учур талабы. Кыргыздын өзгөчөлөнгөн маданиятын окуучулардын жана студенттердин аң-сезиминде уюп калышын камсыз кылуу. Э. Мамбетакуновдун жазганына карасак – “Тарбиялоонун максаты – тарбиялоо процессинин жете турган чеги, болочоктогу жыйынтыгы”-дейт.

Колдонулган адабияттар:

1. С. Рысбаев. Кыргыздын элдик нарктуу түшүнүктөрү . Бишкек ., 2020-ж
2. Б. Саазанов. Манас. Бишкек., 2003-ж
3. К. Жусупов. Кыргыздар. Бишкек., 1996-ж
4. М. Абдылдаев. Ислам.Фрунзе. , 1990-ж
5. Ш. Базарбаев. Кыргыз маданиятынын өнүгүү диалектикасы. Ош-2001-ж
6. Э. Сулайманов. Этнография. Жалал-Абад-2010-ж

7. Э. Мамбетакунов. Педагогиканын негиздери. Бишкек-2019-ж
8. <https://ky.cultureoeuvre.com/10586378-why-it-used-to-be-customary-to-wear-a-beard>
9. <https://ky.wikipedia.org/wiki> Кыргыз улуттук кийимдери
10. <https://ky.wikipedia.org/wiki> Эркектердин улуттук баш кийимдери
11. <https://ky.wikipedia.org/wiki> Аялдардын улуттук баш кийимдери
12. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Борода>